

# Kresovi

Fr. Kotnik

V teku leta naš narod večkrat na določene dni kresi, to se pravi, kuri kresove. Najbolj razširjena sta danes še velikonočni kres in kres na večer pred sv. Janezom Krstnikom, na Ivanje, na Kres. To sta dva zelo stara kresova. Med te stare kresove moramo uvrstiti tudi nekdanji božični kres ali kres v božični dobi, ki je pri nas skoraj že izginil, bil pa je v stari dobi običajen.

Kresove pripravijo in kurijo fantje iz vse soseske ali župnije ali vasi, gorske samotne večje kmetije pa ga tudi same premorejo. S kresovanjem so zvezani tudi razni običaji. Vse to opravi občestvo; pripravljanje in zažiganje občestvo domačih fantov, običaje pri kresovanju pa po starem izročilu širše občestvo, ki sestoji iz moških in žensk, navadno pa samo iz moške in ženske mladine. Stari ljudje sedaj navadno samo še opazujejo in gledajo. Kjer pa kresovanje umira, ga nekaj časa ohranja še otročad, nato pa sčasoma zamre. Velikonočni kres, ki ga na vzhodu imenujemo vuzémnice (vuzem, vüzem je velika noč) in kres pred Ivanjem sta danes še živa, medtem ko so drugi že ugasnili. Nekoč pa smo imeli tudi kresove ob drugih časih. Beneški Slovenci v Prosnidu so imeli o sv. Treh kraljih zimski kres, ponekod so kurili božični kres, v goriških Brdih ga še sedaj, v velikovski okolici pa so ga netili še do nedavnega. V stari krščanski dobi se je začelo novo leto na dan sv. Treh kraljev, šele pozneje o božiču. Tedaj začne sonce zopet rasti — ali kakor pravijo Hrvati, sonce se rada — tedaj je zimski sončni obrat (solsticij), kakor je o kresu letni sončni obrat (solsticij). Tedaj je sonce »na vrhuncu«, kakor se izražamo, in do božiča zopet pojema. Nekoč so delili leto na dva glavna dela, na zimo in na leto. Pomlad (zmladletje, vigréd) in jesen pa sta prehodni-dobi. O vseh teh dobah so nekoč zažareli kresovi. Tako zažigajo v ljubljanski okolici, po Gorenjskem, Štajerskem ter deloma tudi po Koroškem pustni kres. Narodopisci razlagajo, da čisti pustni ogenj prehodno zimsko pomladno ozračje nečistih in škodljivih duhov ter pospešuje rodovitnost pri ljudeh, živini in na polju. (Narodopisje Slovencev I. 319)

Drug star kres, ki ga, hvala Bogu, nimamo več, ker je utožil v zgodovini našega naroda, je kres, ki se je pojavil po naših gričih in gorah, ko se je bližala turška nevarnost. Hrvatje so pošiljali sicer liste — letake, ki so sporočali nevarnost — imenovali so jih turške glase in so bili pisani v glagolici — a razen tega so svetli kresovi zaplapolali po naših hribih kot signali nevarnosti, ki se je bližala deželi in ljudem. Turški glasi so se prepočasno širili, medtem ko so kresovi bili tedanji telefon in telegraf. Že ob prvih turških napadih so jih zažigali. Sčasoma so postala kresišča stalne stražnice, zastavljene s stražarji in čuvarji, ki so morali ob preteči nevarnosti takoj dati znamenje prebivalstvu. Na določenih vrhovih je bilo nagrmdenih več sto tovorov suhega lesa. Poleg grmade so stali nabiti možnarji. Ko je stražnik zagledal sovražne trume, je zažgal možnar in podkuril kres, ki je spravil pokonci vse prebivalstvo po okolici. Za prvim kresom se je zasvetil drugi, tretji, in v nekaj urah je vedela vsa dežela, da Turek zopet pleni in mori po njej. Ta kresišča so bila ob vpadalnih potih. (Gruden, 360)

Medtem ko ima prva vrsta kresov po narodnem izročilu še staro vsebino, ki je povezana z ljudskim verovanjem in običaji iz davnine, kresovi ob turški nevarnosti s kakimi drugimi kresnimi običaji nimajo zveze in so zgolj znanilci nevarnosti.

Druga vrsta kresov, ki so novega izvira, pa so kresovi, ki smo jih zažigali ob slovesnih narodnih praznikih, to so včasih tudi spominski kresovi, kakršen je bil naš Ciril-Metodov kres 4. julija z narodno-versko-kulturno vsebino v dobi narodnega prebujenja v zadnjih desetletjih 19. in v začetku 20. stoletja, obenem spomin na versko-kulturno delo slovanskih blagovestnikov. Ti kresovi so dobili moderno nacionalno vsebino in imajo od starih kresov le staro obliko, ki je bila izpolnjena z novo vsebino. V teku letne dobe pa imamo še druge kresove. Slovenci in Hrvatje zažigajo na Jurjevo kres. Pajek poroča v Črticah, da kurijo na Jurjevo kres, ki mu pripisujejo veliko moč. Stara narodna štajerska pesem pravi:

Hudi, hudi, sveti Juri,  
no po sveti tak zakuri,  
kaj se vneme zemlje koža,  
zima nam se že prevnoža.

in dalje:

Kaj mo skoraj krave pasli.

in pa:

Naj se trate zelenijo,  
kosci skoraj naj kosijo.

Sv. Jurij je dobronik; zato ni povoda, da bi ga narodna pesem nazivala hudega Jurija. Bo pač pravilen tale začetek:

Hodi, hodi, sveti Juri,  
no po sveti tak zakuri.

Pesem pa priča, da je bil nekoč Jurijev kres splošno običajen. Če bi vedeli, v kateri dobi je pesem nastala, bi lahko skleпали tudi na mitološko ozadje, da ti pomladanski ognji, da pomladansko sonce daje zemlji rast, kar je tako stara resnica, ki se vsako leto ponavlja. Vlogo in vsebino jurjevskega pomladnega kresa je prevzela nemara vuzemnica, je prevzel velikonočni kres, ki ga žejejo ob času, ki je blizu svetega Jurija. Obenem ima velikonočni kres polno krščanske simbolike in se močno naslania na krščanstvo.

V Podstenah v Beli Krajini so poznali nekoč tudi duhovski (binkoštni), vidovski in petrovski kres. Na Kobaridskem so poprej kresovali po trikrat: k sv. Ivanu, k sv. Petru in Pavlu in k sv. Antonu (13. junija). Okoli leta 1887 je bil tam glavni kres k svetemu Antonu, ki je tam patron cerkve na griču sv. Antona. Takrat je bilo tam opasilo ali proščenje. Kresovi k sv. Antonu mi drugod niso znani, v Nemčiji jih ni, kako je v Italiji, ne vem. Trdil bi pa, da je prevzel tu sv. Anton, ki ga praznujemo 13. junija, kres od sv. Vida, ki je 15. junija. Mogoče je na Kobaridskem sv. Anton Pad. bolj znan svetnik ko sv. Vid. Vidovski kres pa je isti ko kres o sv. Janezu Krstniku, o kresu. Zakaj? Pred reformo koledarja po Gregorju XIII. leta 1582 je veljal Vidov dan za najdaljši dan v letu, kakor sedaj kres. Zato je Trubar v Slovenskem kolendru, ki je izšel še pred reformo koledarja leta 1557 v Tübingi, še zapisal, da

»Šent Vid ima dan nardalši,  
Lucija pak naj ta kratši.«

Zato so kresili nekoč o sv. Vidu, danes pa o kresu, zato bo najbrž tudi kres o svetem Antonu isti — vsi trije pa so kresovi ob letnem solsticiju in so prevzeli tudi krščanske elemente, izražene v češčenju teh svetnikov.

Predaleč bi nas vedlo, če bi skušali razložiti tudi duhovske (binkoštni) kresove in one o sv. Petru in Pavlu. Omenjam samo, da so bili tudi po drugih krajih v Evropi običajni.

Pri osrednjem kresu v letu, o sv. Janezu Krstniku, se bomo nekoliko pomudili.

Znano je, da narodni običaji v mestih najprej utonejo v posplošenem mestnem življenju, ki ne diha več podeželskega zraka, ki ne živi več staro patriarhalno življenje. Tako je bilo tudi v Ljubljani. V preporedni dobi po letu 1848 in 1861 so kresove v takih krajih, kjer so že ugašali, zopet zanetili. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja (l. 1886 poroča o njem Slovenski Narod) je bil znan sokolski kres na Rožniku. Niso samo zažigali kres, ampak so »po novi šegi« — kakor pravi poročilo — spuščali tudi rakete in zažigali umeten ogenj. Znova obujeni slovenski kresovi so romantično budili narodno zavest, podobno, kakor so bili pri Nemcih na novo oživiljeni kresovi po mestih (Sonnwendfeuer) zanje velikega nacionalnega pomena. Tako na novo oživiljeni kresovi so dobili novo, narodno preporedno vsebino.

Stari kres ni bil omejen samo na Ivanje, ampak na več dni. Valvasor (IV, 88) poroča o Žumberčanih, da so kresovali deset dni pred njim in osem dni po njem — pred kresom in po kresu. To je bila določena kresna doba. Zažigali so smrečje, plesali okoli ognja in ga preskakovali. Dečico pa, ki ni mogla preskakovati, so prenašale skrbne matere preko ognja, zato da bi bila bolj zdrava. 200 let za Valvasorjem nam poroča leta 1863 Arkiv, da se Žumberčani zbirajo pred Ivanjem že mesec dni pred vsako nedeljo in praznikom in kresujejo. Plešejo kolo, prepevajo in streljajo do polnoči. Glavni ali veliki kres pa je pred Ivanjem. Tu je bilo še vse kresno obdobje praznično, glavni ljudski praznik pa je bilo Ivanje. — Dunajčan Schleifer je pripovedoval Navratilu, da je med l. 1864—1866 v Gornjem gradu videl, kako so slovenske deklice »po indijansko« plesale okoli ognja. — Stari hlapec Grega Konič mi je pripo-

vedoval, kako so kresili v Topli pod Peco. Fantje in dekleta prinesejo na kresno biljo (to je vigilija) h kresu »paceljnov« — to so smrekovi okleščki, ki jih mečejo v ogenj. Če ostaneta nazadnje dva, se fant oženi, dečla pa omoži, če pa ostane samo eden, pa še naprej samevata. Tudi cokle mečejo čez glavo. Če je cokla obrnjena, ko pade na tla, drugim in ne h kresu, bo posel prihodnje leto v tisti smeri šel služiti k drugemu kmetu, če je pa obrnjena proti ognju, pa še ostane pri hiši.

Zelo stari običaji so se ohranili v Slovenski Krajini. Tam mečejo šopke iz vratiča, habata in kresnic na goreči kres, skačejo čezenj in se tolčejo, da bi bili bolj urni. Ženske pa te rastline pri ognju segrevajo in sedajo nanje, da bi lažje porodile. Segrevanje kresnic in sedanje na segrete (na tla) naj pomaga pri porodu in ga čarodejno lajša, podobno kakor nevesti, bodoči porodnici, sedenje na koži v čarodejnem obredu z nakolenčičem. Ženske skačejo, opasane s konopljenim pasom, čez kres in kateri se ta pas odveže, bo rodila nezakonsko dete. V Radislavcih skačejo dekleta z vršičem čez kres. Katero dekle z vršičem v roki dobro skoči preko ognja, se bo omožilo še isto leto, katero pa ne more, bo porodilo brez zakona. Pas je že v stari dobi znak ženske nedotaknjenosti, odveže ga nevesti šele ženin — njen mož. Tudi na naših ženitovanjih nosi nevesta pas. V laščini pomeni incinta ženo, ki je v blagoslovljenem stanu. Prvotni pomen besede je neopasana. Neporočena je bila opasana, poročena pa neopasana. Schiller je v pesmi o zvonu (Lied von der Glocke) dejal:

Za najlepše pirovanje  
majske rože odcvetó,  
s pasom in tančico sanje  
hrepeneče se razspó.

Skakanje čez kres je stara lustracija, je očiščevanje, ki je izpričano že v stari Indiji. Ogenj pa tudi dim očiščujeta. Živino gonijo ali so gonili čez ogenj, da bi ostala zdrava, ljudje so skakali čezenj, da bi ostali zdravi. To je po starem verovanju bramba — to je profilaksa. In če je človeka popadla že bolezen, ki jo po starem verovanju povzročajo zli duhovi, pomaga očiščevanje z vodo in ognjem k zdravju. Z vodo? Tudi z njo. Saj je še pri nas ohranjeno ob kresu tudi

polivanje z vodo, čeravno samo v rudimentih. Opozarjam na običaje z vodo o kresu pri vseh evropskih narodih. Rusko kupalo! Kresni ogenj pa je združen tudi s čarom plodovitosti. Zato posebno ženske skačejo čezenj ali pa moški in ženska. Primerjajte tudi prekmurske običaje!

Običaji so sestavljeni iz raznih elementov. Glavni element, okoli katerega so nanzani drugi, je ogenj, ki očiščuje, ki po soncu daje zemlji rasti, jo oplodi. Tu ima fantazija narodopiscev široko pot in se izprehaja v romantični pradavnini. Eni pravijo, da je kres prastar kult ognja, drugi sklepajo, da sežigajo ogenj kakemu prastaremu dobrodelnemu božanstvu na čast, celo žareča kolesca, ki jih vrtijo, spravljajo v zvezo z obliko sonca. Za gotovo pa vemo samo to, da se kresni ognji pojavljajo ob določenih letnih časih — ne samo o božiču in kresu — ob zimskem in letnem solsticiju, ampak tudi o veliki noči, o Jurjevem pa tudi o Duhovem in drugih dneh. Z gotovostjo se da ugotoviti samo to, mitološko ozadje pa je temno ali vsaj temačno.

Drug element, ki ga še nismo razložili, je prerokovanje ali ugibanje prihodnosti. Kres je važna letna doba — z njim se začne drugo letno obdobje, kakor se na božič ali novo leto ali sv. Tri kralje začne — ali se je začelo »novo leto«, ali kakor se je po Martinovem začelo novo cerkveno leto, tako se na kres začne nova letna doba. Tudi na te praznike so navežani različni načini ugibanja in prerokovanja za prihodnost — da omenim samo vlivanje svinca — to je čar za prihodnost. Zato jih imamo tudi o kresu. Predmeti, s katerimi prerokujemo, so različni — ali so smrekovi okleščki ali cokle ali pa venec iz kresnic, ki obvisi na strehi in se potem deklet poroči, ali so kresnice (ivanjske rože), ki ovenejo. In če je to tvoja kresnica, boš umrl, če pa ostane čez noč zelena, boš živel.

Ob kresovanju tudi streljajo. Ropot in streljanje razlagajo narodopisci splošno kot sredstvo za odganjanje hudobnih duhov, a streljanje je tudi znak veselja — omenjam velikonočno streljanje ali ob poroki ali ob proščenjih. Vsebinsko običaja je danes druga, danes pomeni veselje. Ljudje ne vedo več, da so nekoč s streljanjem odganjali hudobne duhove.

Važen element kresnega obredja so godba, ples in pesem. O tem pa še ne moremo

izreči kake »končne« besede. V Beli Krajini prepevajo kresne pesmi »krésnice«. Kakšne pesmi so to? To so legendarne pesmi o sv. Janezu Krstniku, o Janezu Kresniku, varuhu polja in zaščitniku hiše pred

ognjem, so pa tudi ljubezenske vsebine o Ivu, zaželenem fantu.

Naša kresna doba je narodoslovno tako zanimiva, da je vredna pozornosti vseh raziskovalcev.

## O usnju in njega izdelavi

*Ing. Albin Neřima*

V času posebnih nakaznic za obutev mnogokrat pomislimo na luknjo v čevlju, prav posebno ob deževnem vremenu. Včasih pa nam uide pogled na tovarniški dimnik ter si želimo, da bi izdelali tam čim več usnja, da bi tudi mi kmalu lahko dobili močne in trpežne čevlje. Ker je pogoj za čevlje dobro usnje, bomo v kratkem orisali izdelavo usnja.

### Surove kože

Surove kože dobivamo od domačih ali divjih živali. S strojenjem dobivamo iz surovih kož usnje, ki ga predelujemo v razne usnjene izdelke. Surove kože, med katerimi zavzemajo največje število goveje, telečje, svinjske in ovčje, prihajajo na trg osoljene, sušene in na različne načine konzervirane s kemikalijami. Kože so predmet mednarodne trgovine. Ker je bila pri nas pred vojno poraba kož v tovarnah večja, kot so jih lahko te doma nakupile, so jih morale uvažati iz daljnih prekomorskih krajev.

### Strojenje kož

Bistvo strojenja vsake kože je v tem, da se usnjeno tkivo kože mehanično in kemično spoji z določenimi sredstvi, ki jih imenujemo strojila. To so proizvodi rastlinskega in rudninskega izvora ali pa razne kemikalije. V manjši meri se za strojenje uporabljajo sredstva živalskega izvora, kot na primer kokošja jajca ter izločki kokoši in psov.

Za strojila rastlinskega izvora uporabljajo take dele rastlin, ki imajo večje količine čreslove kisline. Za lažje razumevanje navedem, da je to tista kemična sestavina, ki daje trpek okus v črnem dalmaškem vinu ali v prekuhanem čaju.

Najvažnejše rastline, ki imajo mnogo čreslove kisline, so: skorja smreke, hrasta, vrbe, jelše, nato hrastov, kostanjev in kvebra-

čov les, katerega domovina je v Južni Ameriki. Dalje ježice, ki zrastejo na hrastu na želodovi kapici kot posledica vboda ose šiškarice. Končno dobivamo čreslo tudi iz plodov raznih prekomorskih rastlin. Iz prej navedenih rastlinskih proizvodov pridobivajo strojilo v posebnih tovarnah, ki izdelujejo tanin ali čreslovinski izvleček (ekstrakt), ki je temna, gosta tekočina. Tanin je prah rjavkaste barve in ima značilen duh. Strojilo se pridobiva z izluževanjem lesa, ki vsebuje čreslovino. Izluževanje se opravi z vodo, ki potegne iz lesa čreslove kisline.

Za rudninska strojila se uporabljajo najčrše kuhinjska sol, galun in kromove soli (kemične spojine kovine kroma). Med strojili živalskega izvora so najvažnejša razna ribja olja.

### Predelava surovih kož

Predelava surovih kož se prične s tem, da kože namočijo v vodi, kjer se zmehčajo in nabreknejo, kar je pogoj za nadaljnjo predelavo. Hkrati se surove kože pri tem tudi operejo. Tako »osvežene kože« nato vložijo v apneno mleko, in sicer le tiste, ki spadajo med lažje in srednje težke kože. Težke kože izpostavijo nekakšnemu gnitju, ki se imenuje »znojenje«. Oba postopka imata namen, da se zmehča vrhnja plast kože, ki ni uporabljiva za strojenje, enako kot tudi ni uporabljiva spodnja — mesna plast. Vrhnja in spodnja plast kože se nato odstranita s strganjem z ročnimi noži ali pa na strojih, pri čemer odpadejo tudi dlake. Kožni odpadki se oddajajo v tovarne za klej, dlake pa se uporabijo za izdelovanje ščetk ali za izdelavo umetnih gnojil.

Tako nam je ostala samo srednja plast kože, tako imenovana »usnjica«, ki jo najprej dobro operemo, nato pa pomakamo v posebne tekočine — čimžje. Sedaj sledi strojenje v ožjem smislu, ker se polagajo